

PRISPEVEK K ZGODOVINI IZSELJEVANJA IZ GORENJSKE PRED PRVO SVETOVNO VOJNO — S POSEBNIM POUČENJEM NA ŠKOFJI LOKI

MARJAN DRNOVŠEK

Seljenje ljudi, ki vključuje izseljevanje iz starega in priseljevanje v novo okolje, znotraj ali zunaj etničnega prostora ali države oz. domovine, je eden od procesov, ki ga pozna človeška družba, odkar obstoji. Ekonomski vzroki so bili vedno med važnejšimi vzpodbujevalci teh premikov, predvsem od srede 19. stoletja dalje, ko so na eni strani prisiljevali k odhajanju, na drugi strani pa vabili v nove kraje. To je tudi čas, ko je izseljevanje dobilo množičen značaj in po nekaterih ocenah je v obdobju od 1840 do 1924 zapustilo Evropo in se izselilo predvsem v Ameriko 45.000.000 ljudi.¹

Ta proces je v podobnem času kot ostalo Evropo zajel tudi slovenski prostor s tem, da je množičen značaj dobil šele v zadnjih desetletjih 19. stoletja, pri čemer ne smemo zanemariti izseljevanja Slovencev v evropski prostor, npr. v Vestfalijo, v manjšem obsegu kot sezonskih delavcev tudi v Bosno, Romunijo, Rusijo in drugam. Relativno številno je bilo pri Slovencih, zlasti Slovenkah, iskanje dela in ustalitev v večjih mestih monarhije, npr. v Trstu, na Reki, v Gradcu, Leobnu, na Dunaju in drugod. Čas na prelomu 19. v 20. stoletje, tja do prve svetovne vojne, je bil torej čas najbolj množičnega eksodusa slovenskega naroda, ki ga ni poznal ne prej in ne kasneje.

In kje je bilo tu mesto Gorenjske?

Intenzivnost izseljevanja iz slovenskega prostora je bila različna po časovnih obdobjih in pokrajinah. Razprava ima namen opozoriti na nekatere vidike izseljevanja na Gorenjskem do prve svetovne vojne, bolj ilustrativno kot analitično, saj je gradivo za to vprašanje relativno slabo ohranjeno in tudi še ne v celoti zbrano. Zanimajo nas posebnosti iz tega procesa, predvsem za škofjeloško območje, bolj z opozorilom na raznolikost in vsebinsko bogastvo različnih virov.

V strokovni literaturi je bila Gorenjska malokrat predmet zanimanja z vidika izseljevanja in večkrat je bila zapisana z njo v zvezi posplošena trditev, da je bil v primerjavi z ostalimi deli slovenskega ozemlja tu izseljevalni proces zanemarljivo majhen. Gledanje na izseljevanje samo s številčnega aspekta nam res ne postavlja Gorenjske v vrh, vendar so bile vse pojavne oblike, ki so spremljale ta proces na Slovenskem, opazne tudi v tej pokrajini.

GORENJSKA NA PRELOMU 19. V 20. STOLETJE

Gorenjska pred prvo svetovno vojno je v ožjem pomenu besede obsegala območja okrajnih glavarstev Kranj, Radovljica in Kamnik, v širšem pa proti Ljubljani tudi del okrajnega glavarstva Ljubljana okolica

*Auling, Bahnhof mit Karawanken. (Krain)
Jesenice — Kolodvor.*

(h Gorenjski so šteli npr. Št. Vid, Dravljje, Spodnje Šiško, Ježico itd.)² Zaradi lažjega razumevanja se v nadaljevanju pri navajanju številčnih podatkov omejujem samo na ožjo Gorenjsko.

Izgradnja gorenjske železnice (1870), ki je povezala Ljubljano s Kanalsko dolino, in bohinjske proge (1906), ki je utrla železniško povezavo s Koroško ter Primorsko in Trstom, je vplivala tudi na večjo povezanost Gorenjske s svetom. Vzporeden napredek poštinih povezav (npr. brzjava) pa je pripomogel k hitrejšemu in popolnejšemu prenosu informacij. Ta prometni razvoj je bil odločujoč tudi pri procesu izseljevanja, saj sta vlak in parnik pomenila simbola odhajanja iz domačega kraja v daljni svet. Kljub nekaterim industrijskim centrom (npr. Tržič, Javornik, Jesenice, Dovje) in relativno dobro razviti obrti, je imela Gorenjska v tem času še vedno kmetijski značaj in ni jih bilo malo, ki so poudarjali naprednost gorenjskega kmetijstva v primerjavi z drugimi predeli Kranjske. Le s šifro »-a-« podpisani dopisnik "Gorenjca" je v prispevku, v katerem primerja dolenskega in gorenjskega kmeta, zapisal:

1900 »Pa Bog vam daj dobro Gorenjci, saj pripadate isti slovenski družini! Vam in nekaterim dobrim štajerskim kmetom se imamo zahvaliti, da imamo Slovenci še nekaj trdnega, drugače bi bili danes že vsi v Ameriki, kakor je nekdanji trden vinogradnik Belokranjec, ki je Gorenjem svoja močna vina prodajal, danes večino ma z najboljšim moštvo tam.«³

Kljub tem hvalnim besedam so se mnogi zavedali zaostajanja kmetijstva, kot gospodarstva nasploh, v tej pokrajini v primerjavi z agrarno in industrijsko bolj razvitimi predeli monarhije in nekaterimi zahodnoevropskimi državami (npr. Nemčijo) ter ZDA. Številni so bili pozivi k širjenju izobrazbe, k večji ljubezni do domače zemlje, tudi v liberalnem Gorenjcu, pozivi, ki so bili od srede prvega desetletja tega stoletja vedno bolj tudi politično začinjeni. Sodeč po sodobnem slovenskem tisku je bil boj za volilce in naročnike strankarsko obarvanih glasil trd, hkrati pa so mnogi, v skladu s svojimi interesi, ponujali razne recepte za reševanje gospodarskih in socialnih tegob. Skoraj enotni pa so bili v obsojanju izseljevanja kot nega od zla za slovenski narod.

* * *

Škofja Loka, mesto na izteku Poljsanske in Selške doline, nekoliko odmaknjena od gorenjske proge, je štela na prelomu stoletja okoli 2000 prebivalcev, ki so se preživljali predvsem z obrtjo, trgovino ter poljedelstvom v mestni okolici. V mestu je delovala tudi Krennerjeva tovarna sukna.⁴ Loka je bila v obravnavanem času bolj obrtniško središče, saj se je prava industrija začela razvijati šele med obema vojnama.⁵ Zaradi svoje lege je bila manjše lokalno središče širšega loškega zaledja in mnogi, ki so potovali v Ameriko, so šli skozi to mesto.

ŠTEVILO GORENJSKIH IZSELJENCEV

Med najpogostejšimi vprašanji, ki si jih postavljajo raziskovalci slovenskega izseljenstva v stari in novi domovini, je število in izvor izseljencev. Številčno spremljanje izselitvenega toka je bilo v času svobodnega izseljevanja pred prvo svetovno vojno, upoštevajoč edini omejevalni ukrep s strani države, tj. odsluženje vojaškega roka, zelo težko. Evidentiranje je oviralo tudi nezakonito izseljevanje, v glavnem zaradi izoginitve služenju vojaškega roka. S tem pa ni rečeno, da statističnega spremljanja tega pojava ni bilo. Obstojali so najrazličnejši poskusi pri državnih (upravnih in vojaških) kot tudi cerkvenih organih. Sezname izseljencev so zaradi lastne evidence nastajali tudi pri izseljenskih pisarnah, v odhodnih pristaniščih in ne nazadnje ob prihodu v novo domovino.

Da je bilo število izseljencev trd oreh že v času procesa samega, nas prepričajo različne ocene, ki so se pojavljale v takratnih statistikah, literaturi, časopisu in drugod. Mnogo preveč je bilo pavšalnih ocen, marsikdaj tendenciozno obarvanih s pretiravanji navzgor in navzdol, ki se še danes rade nekritično prepisujejo. Bolj za ilustracijo si oglejmo štiri primere ugotavljanja števila izseljencev, ki so zajeli tudi Gorenjsko.

Selitveni saldi

Z metodo ugotavljanja selitvenih saldov je dr. Živko Šifrer izračunal število izseljencev na podlagi primerjave dejanskega stanja in naravnega gibanja prebivalstva. Izhajal je iz predpostavke, da notranja fluktuacija prebivalstva v naših krajih ni bila izrazita in da lahko vso razliko med dejanskim stanjem prebivalstva, ugotovljenega ob vsakokratnem popisu, in naravnim gibanjem za čas med popisi, v celoti pripisemo izseljevanju v primeru negativnega in priseljevanju, v primeru pozitivnega selitvenega salda. Če povzamemo njegove izračune za tri gorenjske okraje do prve svetovne vojne in jih še primerjamo z deželno Kranjsko, pridemo do naslednjih rezultatov:

ŠTEVILO PREBIVALSTVA:⁶

	1869	1880	1890	1900	1910
KAM	38.204	39.079	40.210	40.020	39.561
KR	53.804	52.294	52.625	53.073	53.356
RAD	26.795	26.180	26.497	29.448	34.028
Skupaj	118.803	117.553	119.332	122.541	126.945
KRANJSKA	463.273	481.243	498.958	508.150	525.925

SELITVENI SALDI:⁷

	1869-80	1881-90	1891-1900	1901-10	1911-13	Skupaj
KAM	-1335	-2000	-3948	-4436	-1274	12.993
KR	-3666	-2612	-2855	-4543	-1513	15.189
RAD	-2145	-1216	+ 599	+ 378	+ 132	3.361
Skupaj	-7146	-5828	-6803	-8979	-2787	31.543
KRANJSKA	-12.849	-20.690	-32.492	-34.061	-8969	109.061

Preseneti nas že prva Šifrerjeva ugotovitev, da je bilo izseljevanje iz Gorenjske v obdobju 1869—1880 največje v primerjavi z ostalimi predeli Kranjske, ki so imeli po okrajih naslednje selitvene salde: Črnomelj —1692, Kočevje —1038, Krško —1815, Litija —813, Ljubljana +5744, Ljubljana-okolica —1446, Logatec —503, Novo mesto —1021 in Postojna —3119. Pri tem sta izstopala okraja Kranj in Radovljica, ki sploh nista imela dejanskega prirasta, ker se je toliko ljudi izselilo, da se je prebivalstvo od enega popisa od drugega v vmesnih 11 letih celo zmanjšalo.⁸ Vedeti moramo, da to obdobje še ne pozna množičnega izseljevanja, katerega začetek raziskovalci različno postavljajo od konca sedemdesetih let 19. stoletja dalje, je pa zanimivo, da je po Šifrerjevih izračunih v ob-

Poročilo okrajnih glavarstev o izseljevanju 1892—1916

Šifrer večkrat poudarja, da ni direktnih podatkov o izseljevanju pred prvo svetovno vojno, kljub poskusom spremljanja tega pojava pred letom 1884, ko so uvideli, da so rezultati brez vrednosti in so to statistiko ukinili.¹⁴ Vsaj v okviru Kranjske so po letu 1892 do prve svetovne vojne vodili evidence izseljencev po okrajnih glavarstvih. Uradna poročila o izseljevanju, ki so jih glavarstva pošiljala deželnemu predsedstvu za Kranjsko, le-to pa v sumarni obliki na Dunaj, so nastala na podlagi podatkov, ki so jih pošiljale posamezne upravne občine.¹⁵

Število izseljencev po teh poročilih je za gorenjska okrajna glavarstva — v primerjavi z vso Kranjsko — naslednje:¹⁶

Okrajno glavarstvo														Prva pol.		Do 31. 8.		Skupaj				
	1893	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910		1911	1912	1913	1913
KAMNIK	32	—	12	5	10	39	78	64	195	298	148	307	316	342	98	179	162	201	280	377	465	3231
KRANJ	43	13	51	16	13	94	161	247	170	258	140	246	304	281	122	182	271	131	243	318	450	3436
RADOVLJICA	8	1	2	1	—	—	5	10	31	145	13	60	112	231	17	57	56	40	83	117	162	1034
Skupaj	83	14	65	22	23	133	244	321	396	701	301	613	732	854	237	418	489	372	606	812	1077	7701
KRANJSKA	2953	332	2898	1118	1691	3328	2857	4504	5119	6512	2883	6330	5837	6528	1814	4200	4404	2318	4326	4243	5793	75.745

dobju 1869—1880 Gorenjska v tem procesu prednjačila pred ostalimi slovenskimi pokrajinami.

Tudi v obdobju 1880—1890 zaznamo le majhen porast prebivalstva na Gorenjskem. Dolenjska jo je močno prekašala, čeprav je bila povsem agrarna, na Gorenjskem pa so že bili opazni začetki industrije; avtor zaključuje, da v tem obdobju ni bilo močnih izselitvenih gibanj na Gorenjskem, ker je razvijajoča industrija že zaposlovala domače prebivalstvo.⁹ V celoti pa lahko rečemo za čas do leta 1890, da je bilo izseljevanje vzrok za skromen dejanski porast gorenjskega prebivalstva.¹⁰

V naslednjem desetletju (1890—1900) je bilo povečanje prebivalstva v gorenjskem delu bolj občutno. Opazen pa je vedno večji razkorak v razvoju prebivalstva med radovljiškim in ostalima dvema gorenjskima okrajema v naslednjem obdobju 1901—1910, ko je bila stopnja povečanja prebivalstva v radovljiškem okraju zelo velika.¹¹ Seveda pa izseljevanje iz Gorenjske v tem obdobju ni prenehalo, saj avtor ugotavlja: »Dolenjska ima še vedno dve tretjini izseljencev iz Kranjske, Gorenjska četrtnino, kajti ostala dva gorenjska okraja razen Radovljice, Kamnik in Kranj, imata precej veliko izseljevanje.«¹² Naraščanje prebivalstva v okrajnem glavarstvu Radovljica lahko pripišemo razvijajoči industriji na Jesenicah in Javorniku, saj je večji del porasta odpadel na kranjskogorski sodni okraj, v okrajnem glavarstvu Kranj pa tržiškemu sodnemu okraju, medtem ko je prebivalstvo v kranjskem in škofjeloškem sodnem okraju stagniralo.¹³

Za popolno sliko nam manjka število izseljencev za leti 1892 in 1894, drugo polovico 1895 in od 1. septembra 1913 dalje. V okviru Kranjske je bilo po teh podatkih največje izseljevanje iz Dolenjske, kjer je bil daleč pred ostalimi kočevski okraj (od 1896 do 1911 se je izselilo kar 14.473 ljudi), medtem ko je bil radovljiški na zadnjem mestu.¹⁷ Pravo sliko o moči izseljevanja bi nam dal šele izračun števila izseljencev npr. na 1000 prebivalcev, kjer pa je glavna neznanka pač število izseljencev. Sodobni raziskovalec izseljencev Ivan Mulaček se je zavedal pomanjkljivosti teh podatkov, ker ne upoštevajo nezakonitega izseljevanja in je menil, da je treba gornje število izseljencev povečati za 25 do 35%.¹⁸

Če primerjamo delež gorenjskih izseljencev (odstotek) v odnosu do vseh iz Kranjske, dobimo po gornjih podatkih naslednje rezultate:

Leto	%	Leto	%	Leto	%
1893	2,8	1901	7,1	1908	13
1895	4,2	1902	7,7	1909	9,9
1896	2,2	1903	10,8	1910	11,1
1897	2	1904	10,4	1911	16
1898	1,4	1905	9,7	1912	14
1899	4	1906	12,5	1913	18,6
1900	8,5	1907	13		

Ne da bi se spuščali v primerjavo Šifrerjevih ugotovitev po metodi selitvenih saldov in rezultatov uradnih poročil, nas le presenetijo razmerja glede števila izseljencev, predvsem pri okraju Kranj in Radovljica, pri slednjem toliko bolj, ker po letu 1890 izkazuje po-

zitivni selitveni saldo, uradna poročila pa govore o izseljevanju. Pozabiti pa ne smemo tudi na težko ugotovljivo število nezakonitih izselitev v Ameriko, to je izselitev brez uradnega dovoljenja, ki jih metoda selitvenih saldov vključuje, uradna poročila pa jih niso zajela, kljub želji, da bi evidentirali tudi te odhode.

Anketa 1931 in popis 1937

Med obema vojnama so skušali ugotoviti število starejših izseljencev z anketo, ki so jo izvedli v vseh občinah Dravske banovine leta 1931. Vključevala je »vse znane ljudi, ki so se od l. 1880 dalje izselili«. ¹⁹ Zavedali so se približnosti in nezanesljivosti dobljenih podatkov. Za tri gorenjske okraje, katerih območja so bila podobna nekdanjim avstrijskim okrajem, je anketa dala mnogo nižje število izseljencev kot Šifrerjev izračun:

	anketa 1931 1880—1930	Šifrer 1869—1913
KAM	3.930	12.993
KR	3.908	15.189
RAD	1.308	3.361
Skupaj	9.146	31.543

Po navodilih izseljenskega referata pri oddelku za socialno politiko in narodno zdravje pri banski upravi v Ljubljani so občine opravile popis izseljencev leta 1937. Poglejmo si objavljene ugotovitve o izseljevanju z območja okrajev Kranj in Kamnik. ²¹ Po popisu so bili najstarejši izseljenci z območja okraja Kranj iz Smladnika leta 1892. V devetdesetih letih 19. stol. je bilo izseljevanje zelo skromno, povečalo se je leta 1903 (18 oseb) in nato raslo vse do vojne z viški leta 1905 (22 oseb), 1910 (34 oseb) in leta 1913 (45 oseb). Do konca prve svetovne vojne se je iz območja okraja Kranj izselilo 252 oseb, do leta 1937 pa skupno 446 oseb. ²² Tudi z območja okraja Kamnik so v popisu navedeni le redki izseljenci do konca 19. stoletja. Najstarejši so bili iz občine Trojane, ki so se leta 1894 in 1895 izselili v Nemčijo. Z začetkom 20. stoletja se je izseljevanje okrepilo z viški leta 1907 (33 oseb), 1908 (42 oseb), 1910 (36 oseb), 1911 (37 oseb), 1912 (75 oseb), 1913 (82 oseb) in 1914 (30 oseb). Do konca prve svetovne vojne se je iz kamniškega okraja izselilo 513 oseb. ²³ Število izseljencev je bilo mnogo večje, saj je popis zajel le tiste, ki so ohranili jugoslovansko državljanstvo. Po nekaterih ocenah je na dva izseljenca, ki sta obdržala jugoslovansko državljanstvo, prišlo pet takih, ki so si pridobili tuje. ²⁴

* * *

Gornja razmišljanja nam kažejo različnost v pristopih in rezultatih ugotavljanja števila izseljencev na primeru Gorenjske. Problem je še toliko bolj zamotan, če pomislimo na notranje selitve v smeri podeželje—mesto, na selitve med deželami v okviru mo-

narhije, v druga etnična okolja, na iskanja sezonskega dela zunaj meja monarhije, tj. stalno odhajanje in vračanje sezonskih delavcev in ne nazadnje na vračanje "Amerikancev" v staro domovino, ki je bilo proti koncu obravnavanega obdobja vedno močnejše. Povratniki mnogokrat niso imeli obstanka in so se vračali nazaj v Ameriko. Vse to in še kaj bi lahko našli, vpliva na zamotanost ugotavljanja števila izseljencev tudi iz Gorenjske. Zaključimo lahko z mislijo, da že omenjeni izračuni in podatki dokazujejo, da izseljevanje ni bilo neznameno — vsaj v zadnjih letih pred prvo svetovno vojno, kot se posplošeno misli za to pokrajino, o intenzivnosti tega procesa v posameznih delih pa bomo lahko dali trdnejše zaključke šele po temeljiti analizi posameznih mikroregij na podlagi ohranjenih primarnih virov (npr. matičnih knjig, popisov prebivalstva ipd.).

ODMEVI IZSELJEVANJA V 'GORENJCU' IN 'SAVI'

Zaradi fragmentarnosti arhivskega gradiva so pomemben vir podatkov o izseljevanju tudi javna glasila tedanje dobe. Oglejmo si odmeve v lokalnih glasilih 'Gorenjec' in 'Sava'.

Ker sta obe glasili izhajali v času množičnega izseljevanja ('Gorenjec' po letu 1900 in 'Sava' po letu 1911), nas pritegne vprašanje, kakšni so bili odmevi v obeh na izseljevanje na splošno in konkretno iz Gorenjske? Ne da bi se spuščali v podrobnosti, lahko postavimo trditev, da je mnogo več prispevkov o izseljevanju kot o vsesplošnem problemu Slovencev in predvsem kmečkega stanu, v glavnem povzeto po drugih glasilih, in zelo malo konkretnih razmišljanj o izseljevanju iz Gorenjske. Tudi v primerjavi z informacijami o Ameriki in o življenju in delu ameriških Slovencev je novic o samem procesu izseljevanja zelo malo. V tekstu zavestno uporabljam pojem Amerika, ki je bil v tem času splošno uporabljen, čeprav je večina izseljencev potovala le v del t.i. Amerike, tj. v Združene države Amerike.

O Ameriki in življenju ameriških Slovencev so naši ljudje še največ izvedeli iz ust sorodnikov ali sosedov — 'Amerikancev' ter iz časnikov in drugih tiskov (npr. koledarjev, literarnih del ipd.). Sodobnik Juro Adlešič ni bil zadovoljen z vlogo slovenske 'publicistike' v prikazovanju ameriških razmer, ki je, po njegovem mnenju, vse premalo opozarjala na nevarnosti, ki prete izseljencu v Ameriki. ²⁵ Vsaj branje takratnih časnikov nam tega pogleda na potrjuje.

Kot vzorec si oglejmo novice o Ameriki v 'Gorenjcu', ki se tipološko niso veliko razlikovale od novic v drugih slovenskih glasilih. Skoraj ni bilo številke 'Gorenjca' in 'Save', ki ne bi prinesla kake informacije o tej državi oz. kontinentu ali naših priseljencih. Presečna nas, da je bilo novic o slovenskih izseljencih npr. v Vestfaliji zelo malo.

Novice o Ameriki lahko razvrstimo v dve glavni skupini: največ jih je o naravnih in drugih katastrofah, kriminalu, bolj o slabih kot dobrih straneh ame-

riškega gospodarskega razvoja, torej novice, ki so prikazovale to deželo v temnih barvah. Na drugi strani pa je veliko novic o posebnih civilizacijskih in drugih dosežkih te dežele, mnogokrat senzacionalistično obarvanih — po reku: »seveda je to mogoče le v Ameriki« ter o milijonarjih in neverjetnih možnostih obogatitve.

Novice o ameriških Slovencih, ki so jih dobili iz njihovih glasil ali neposredno od rojakov, lahko razvrstimo v naslednje skupine:

- največ je informacij o naravnih smrtih in nesrečah,
- o brezposelnosti in sodelovanju naših ljudi v štrajkih,
- o porokah med izseljenci,
- o pijančevanju in kriminalu med Slovenci,
- o ustanavljanju šol, društev, glasil itd. in njihovega delu,
- o verskem in političnem življenju,
- o stikih z domovino (npr. o zbiranju denarnih prispevkov za Družbo sv. Cirila in Metoda, sokolska društva itd.) in
- o povratnikih.

* * *

Če imamo pred očmi samo proces izseljevanja, to je obdobje od odločitve za odhod do prihoda v new-yorško pristanišče, lahko konkretne gorenjske novice v 'Gorenjcu' in 'Savi' razvrstimo v naslednje tipске skupine:

- A) Številčne primerjave razvoja prebivalstva in razmišljanja o vzrokih njegovega upadanja
- B) Odmevi na nezakoniti beg v Ameriko
 - zaradi bojzani pred služenjem vojske,
 - zaradi izoginitve sodnemu preganjanju
- C) Svarila pred izseljevanjem
 - oblastnih organov in drugih,
 - v pismih izseljencev
- Č) Oglasi potovalnih agencij in posameznikov
- D) Izkoriščanje odhodov posameznikov v Ameriko v političnih in nazorskih bojih.

A) »Naš človek pa mora v tujino...«

Če je dopisnik 'Gorenjca' iz Dolenjske zapisal:

1900 »Nič ne slišimo, da bi se z Gorenjskega ljudje izseljevali v Ameriko ali na Vestfalsko...«²⁶ je omenjeni »-a-« v 'Gorenjcu' istega leta že opozarjal pred izseljevanjem s trditvijo:

1900 »Gorenjska, tvoj moški naraščaj je, kolikor mogoče, dober za tehnične nauke... Tuji delavci prihajajo v naše tovarne, naš človek pa mora v tujino v premogarsko delo in delo v jami. Najtrše je to. To delo pod zemljo ga pa tudi podivja... Gorenjska, ako hočeš nastaniti svoje sinove v tovarnah na svoji zemlji kot kvalificirane delavce, napravi iz gimnazije v Kranju realko v zvezi s šolo mehaničnih del ter poljedelstva!«²⁷

Posledica izseljevanja in bega v industrijo je bilo tudi pomanjkanje delovne sile:

1907 »Tudi pri nas na Gorenjskem toži kmet in obrtnik, da ne dobi več delavcev ali pomočnika, ali pa za tak denar, da ne more shajati.«²⁸

Vsako leto so bili večkrat objavljeni številčni prikazi izseljevanja. Večina prispevkov je bila posvečena bolj izseljevanju iz posameznih dežel in države, kot pa odhajanju iz manjših regionalnih enot.²⁹ Le enkrat je 'Sava' objavila podatke okrajnega glavarstva v Kranju, da se je iz območja okraja v drugi polovici leta 1912 izselilo 135 oseb in sicer 79 neoženjenih, 40 oženjenih in 16 otrok.³⁰ Za primerjavo je zanimiva tudi razporeditev izseljencev po sodnih okrajih in sicer:

1912 »Na sodnijski okraj Škofja Loka odpade 68, Kranj 59, Tržič 8 izseljencev.«³¹

Najpogostejše so bile ocene števila izseljencev, ki so med seboj zelo različne. O njihovi vrednosti smo zapisali nekaj misli že v prejšnjem poglavju. Tako je že omenjeni »-a-« zapisal:

1900 »Devetdeset tisoč je dandanes naseljenih Slovencev v Ameriki, petnajst tisoč na Vestfalskem in deset tisoč pa na Gorenjem Štajerskem. Nas vseh skupaj pa je le poldrugi milijon«³²

Redka so bila razmišljanja o izseljevanju iz manjših regij v kontekstu obravnave gospodarskih in socialnih problemov tedanje dobe. V članku 'Gospodarske razmere v krajih ob zgornji Savi in Soči' je avtor le omenil izseljevanje in sicer:

1906 »... Politična občina Trenta sestoji iz davčne občine Trenta in Log. Število prebivalcev je bilo:

v Trenti l. 1901 452 v Logu l. 1901 816
l. 1903 470 l. 1903 880

Vendar ti ne stanujejo vsi v Trenti in Logu; nekateri so v Ameriki, znaten del dlje časa na Vestfalskem in na Bavarskem. Pri štetju l. 1900 je bilo v Trenti 331 pripadnikov; koliko v Logu mi ni znano, toda razmerje bo menda isto.«³³

Ob popisih prebivalstva so se pojavljale različne primerjave glede števila prebivalstva tudi po posameznih sodnih okrajih in krajih, kot npr. za brdski in kamniški sodni okraj, ki sta štela prvi 16.772 (1890) in 16.019 (1900), tj. kar 753 ljudi manj in drugi 23.438 (1890) in 24.070 (1900), tj. kar 632 ljudi več, čeprav je bilo v celem političnem okraju Kamnik 40.210 (1890) oz. 40.089 (1900) tj. 121 ljudi manj. Novičar je zaključil to primerjavo z mislijo:

1900 »Ljudje gredo s trebuhom za kruhom na vse strani, posebno mnogo jih gre v rudokope na Nemško in Štajersko, nekaj tudi v Severno Ameriko.«³⁴

Ilustrativen je tudi dopis nepodpisanega Trbojca:

1913 »Amerika grozno bega možgane našim možem in fantom. Šestnajst se jih odpravlja tja. Tukaj pri nas je dosti dela in kruha, pa ga rajši gredo iskat na tuje. Ni samo hrepenenje po za-

služku, neka bolezen je, podobna norosti, ki vleče ljudi iz domovine.«³⁵

Kratka in stvarna pa je ugotovitev iz Rateč:

1913 »... Amerika je zopet pobrala iz Rateč 4 moške osebe in 1 dekle. Šli so iskat si kruha v daljino tujino.«³⁶

Pridružimo mu lahko novico iz Cerkelj:

1913 »V Ameriko odhaja vedno več ljudij iz kranjske okolice, posebno iz lepe cerkljanske ravnine. Največ gre fantov in deklet. Pogosto je odhod sad tajnih zvez. Tudi pri tistih, ki doma ostanejo, se čuti neka zbežanost in se opaža, da veselje do dela gine. Ako ta norčavi beg v tujino kmalu ne poneha, čaka slovensko domovino v bližnji bodočnosti žalostna usoda.«³⁷

Te kratke novice so nam lahko le v oporo pri ilustriranju izseljevanja, saj niso bile kontinuirane, številčne navedbe pa tudi ne časovno opredeljene. Njihova vrednost je predvsem v izražanju odnosov dopisnikov do tega pojava.

B) »Mnogo poklicanih ni došlo, ker so v Ameriki«

Nedvomno je bil beg pred služenjem vojske najpogostejša oblika nezakonitega izseljevanja, ki je postal državni problem v času naraščajočih vojnih napetosti na Balkanu in v Evropi. Po uradnih podatkih je bilo v Ameriki na začetku leta 1913 samo iz Kranjske okoli 11.000 vojaških obveznikov.³⁸ V času naborov so se v tisku pojavljale informacije o odzivnosti, ki je bila marsikdaj slaba ravno zaradi bežanja mladih fantov v tujino. Odmevi tovrstnih begov v Ameriko so bili dokaj pogosti v gorenjskih glasilih, kot npr.:

1905 »Anton Čadež, samski 27 letni delavec iz Hovtavelj, občina Poljane, je bival skoro 10 let v Ameriki ter se je lansko jesen povrnil v domačo vas. Orožniki so ga pa, ker še ni zadostil vojaški dolžnosti, aretirali in izročili tukajšnjemu c.k. okrajnemu sodišču. Čadež trdi, da je američanski državljan.«³⁹

Novica o begu 22. letnega Petra Rozmana iz Zgornjih Bitenj, ki so ga aretirali orožniki na jeseniškem kolodvoru in pri njem našli le 4 krone in delavsko knjižico:

1907 »... Fant je izprva tajil, da ne misli iti v Ameriko, potem pa le priznal, da je namenjen tja in da ima neki njegov sopotovalec 430 K njegovega denarja. Oddan je bil na orožniško postajo na Jesenicah, odkoder so ga oddali k sodišču v Kranjsko goro.«⁴⁰

1907 »V Ameriko jo je mislil popihati Janez Polenšek iz Gorenje vasi, na mesto da bi šel k naboru. Odpeljati se je hotel z gorenjskim vlakom, a so ga orožniki na Jesenicah prijeli. Obsojen je bil na 8 dni strogega zavora in na 10 K denarne globe.«⁴¹

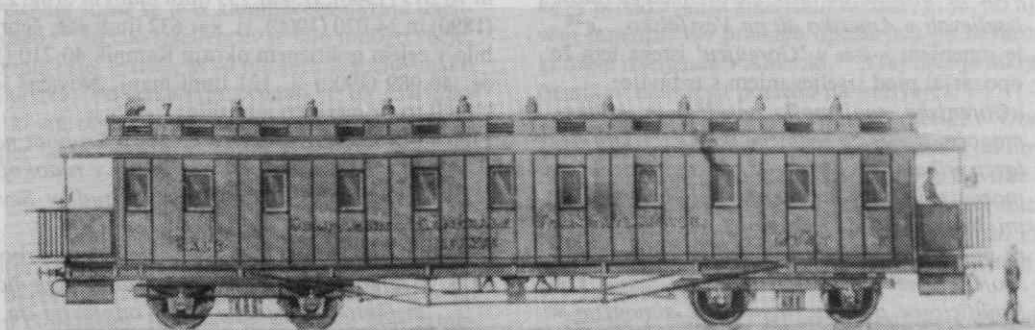
1913 »Na postaji na Jesenicah na Gorenjskem je orožništvo te dni aretiralo kajžarja Ludvika Permana, ki jo je hotel pobrisati v Ameriko, ne da bi zadostil vojaški dolžnosti, pa tudi neprave potne listine je imel možakar pri sebi.«⁴²

Mnogi so srečno ušli, nekateri so se vrnili čez leta, ko jih je dosegla roka pravice:

1913 »Pobegnil je, ker je mislil, da ne bo k vojakom potrjen Anton Jereb, tesar iz Poljan, zato se je mudil leta 1912. na Vestfalskem, čeravno je vedel, da ima to leto tretje naborno stavo, ter se je šele letos o Veliki noči vrnil domov. Obsojen je bil na 14 dni zavora.«⁴³

Iz gornjih primerov vidimo, da so najpogosteje ujeli ubežnike na vlaku oz. na železniških postajah, kjer je bil poostren nadzor nad gibanjem potnikov. Presenetljivo nas dokaj mile kazni za ubežnike, saj je 45. paragraf vojnega zakona (1889) predvideval kaznovanje s strogim zaporom od enega meseca do enega leta in z globo od 200 do 2000 kron vseh tistih, ki so z namenom, da se izognejo naborni dolžnosti, zapustili ozemlje monarhije. Proti začetku svetovnega spopada je bil ta beg vedno bolj pogost, saj je na začetku junija 1914 novičar 'Gorenjca' zapisal:

1914 »V Ameriko še vedno uhaja precej fantov, ko se jim bliža čas nabora. Agenti jim preskrbijo listine, da lahko uidejo čez mejo. Vlada sicer pravi, da se briga za življenjske interese vojne moči. Ljudem se pa zdi, da se vlada za te interese briga malo, za druge prav nič. Sama ne ve, kako bi ustrezala tistim, ki hočejo iti čez morje. Če le kdo reče pri oblastvu, da se izseljuje iz gospodarske potrebe, mu oblastvo po

Vagon družbe Compagnie Générale Transatlantique (Bâle — Le Havre — New York)

*danih predpisih mora iti na roko z največjo naklonjenostjo.*⁴⁴

Beg v Ameriko zaradi kriminalnih dejanj je našel odmev tudi v glasilih tedanje dobe kot npr. zgodba o Žirovskemu Janezu iz Britofa, ki je:

1914 »... šel pred šestimi leti v Ameriko. Pretepal je doma svojo ženo in ker se je zbal kazni, jo je popihal čez lužo. Sedaj pa se je zopet vrnil...«, nadaljeval z nasilnim ponašanjem, »... Žena in nje sestri so mu srečno ušle, mož pa jih hoče posnemati ter tudi uiti, boječ se kazni nazaj v Ameriko.«⁴⁵

V takratno črno kroniko lahko uvrstimo tudi novico:

1912 »V Ameriko je ta teden pobegnil Martin Šilar, trgovec s sadjem v Kranju. Nasmukal je ljudi za nekaj tisoč kron.«⁴⁶

C) »Ne več v Ameriko...«

Tudi v gorenjskih glasilih večkrat preberemo svarila pred izseljevanjem v tujino z utemeljitvijo: zakaj zapuščati rodno zemljo, ki lahko daje dovolj kruha za vse, zakaj odhajati na delo v rudnike in tovarne, ki je nevarno človekovemu psihičnemu in telesnemu zdravju? Poveličevanje kmečkega dela je seveda tu prisotno, vendar se nam postavi tudi vprašanje o številu slovenskih fantov in deklet, ki so zapustili domovino, ne zaradi nevdržnosti življenja v stari, temveč zaradi upanja na hitro obogatitev in vrnitev domov »s šopom dolarjev«, v novi obleki »po tuji maniri«, s čimer so postali priznani v starem okolju. Psihološki moment vabeče Amerike, kjer se cedita med in mleko in kjer ležijo dolarji kar po cestah, je bil v tem času zelo močan. Nekateri so uspeli, še več pa ne. Mnogi so se vrnili, večina pa jih je ostala za stalno v novi domovini. Ne samo grobi ekonomski vzroki, na odločitev za odhod so vplivali številni drugi, med drugimi tudi psihološki (npr. sanje o boljšem življenju in podobno).

Na pobudo dunajskih ministrstev, največkrat notranjega, so preko deželnega predsedstva za Kranjsko in posameznih okrajnih glavarstev dobivale posamezne občine okrožnice s svarili pred izseljevanjem, konec 19. stoletja predvsem v Južno, nato pa tudi v Severno Ameriko. Nekatere od njih so bile v celoti ali v povzetkih objavljene tudi v tedanjih časnikih. Tudi gorenjska časnika nista zaostajala in sta objavljala predvsem okrožnice okrajnega glavarstva v Kranju, kot npr.:

1902 »Iz avtentičnega vira se je poizvedlo, da je vlada države San Paolo v Braziliji svojemu naseljevalnemu komisarju v Genovi zaukazala, da sme izseljence, kateri se hočejo podati v to državo, samo takrat k potovanju dopustiti, ako se izkažejo s posebnim, od c. in kr. generalnega konsulata v Genovi izdanim listom, po katerem jim je znano, da se imajo v Paolo izrabljati za delo v kavinih plantažah. Sploh se

vse obljube agentov glede samostojne pridobitve zemljiščenega imetja v navedeni državi, kakor sploh glede ugodnih gospodarskih razmer ondotnih naseljencev, popolnoma neresnične.

C.kr. okrajno glavarstvo v Kranju, dne 25. febr. 1902 Pirc l.r.«⁴⁷

Delovanje podeželskih agentov, ki so posredovali pri izseljevanju, je bilo živahno tudi na Gorenjskem, kar nam dokazuje tudi novica v 'Gorenjcu' s svarečim naslovom 'Ne več v Ameriko':

1913 »Na Tirolskem in Predarlskem strogo preiskujejo vlake, s katerimi se vozijo naši izseljenci v Ameriko. V Ljubljani so zaprli agenta Vrabca. Kdor ve za kakega agenta, ki ljudi nepostavno napeljuje k izseljevanju, naj ga naznani po časopisih.«⁴⁸

Opozorila pred slabimi življenjskimi in delovnimi pogoji v novi domovini so bila mnogo bolj prepričljiva v pismih, ki so jih pošiljali posamezniki z namenom, da posvarijo pred prihodom v državo oz. kraje, kjer so sami živeli. Zelo malo jih je bilo s strani izseljencev, ki so delali v evropskih rudarskih in industrijskih središčih, mnogo več pa iz Amerike. V času ekonomskih kriz in zaostrovanja priseljeniških predpisov, se je število teh pisem povečalo, zlasti od srede prvega desetletja našega stoletja.

Svarila pred prihodom v Ameriko so bila navadno podkrepjena z opisi ekonomskih razmer, ni pa bilo malo pisem, ki so svarila pred moralnim in verskim propadom v novi domovini. Na enega je reagiral 'Gorenjec' s slikovitimi zaključnimi mislimi:

1912 »Neumen je tedaj Gorenjec, če gre v Ameriko. Tam izgubi vero, da postane kakor vol, in se mora prodati za vola, če hoče živeti. Na Gorenjskem je pa kmet sam svoj gospod, in delavec, če le zna lopato sukati, lahko živi; če pa kaj več zna, n.pr. dobro krte loviti, pa zasluži že po 4 do 5 kron na dan. Gorenjci, bodite tedaj pametni in nikar ne hodite čez lužo; tam ni dobro za telo, še manj pa za dušo!«⁴⁹

Č) »Najcenejša in najhitrejša vožnja v Ameriko...«

Oglasi izseljenskih pisarn in potovalnih agentur so bili številni tudi v 'Gorenjcu' in 'Savi'. Njihova vsebina je bila splošna in ni posebej nagovarjala Gorenjcev za uporabo njihovih potovalnih uslug. Večina agentur je imela svoj sedež v Ljubljani, nekatere pa tudi v tujini. Ker so mnogi Gorenjci potovali preko Švice, si ogledjmo naslednji oglas:

1903 »Oceanske vožnje samo 5 1/2 do 6 dni. V Ameriko potovati je najkrajše in najprijetnejše čez Francosko Havre—New York! Zaradi veljavnih vožnjih listov in cene naj se obrne vsakteri na zastopnika Ivan Bihel (generalne agenture za celo Švico) v Buksu (meja) zraven kolodvora.«⁵⁰

Mnogi Gorenjci so kupovali vozne karte v Ljubljani ali potovali preko Ljubljane v Trst in od tam dalje v Ameriko. Koliko jih je prenočevalo v gostilni pri Beti Orehek, ki jo je leta 1911 preimenovala iz 'Tunela' v 'Novijork' in to oglasila tudi v 'Gorenjcu' s poudarkom »posebno za Gorenjce...« sicer ne vemo, toda marsikateri gorenjski izseljenec je spoznal ljubljansko Kolodvorsko ulico pri Južnem kolodvoru, kjer je bila poleg te in številnih drugih gostiln in hotelov, skoncentrirana večina izseljenskih pisarn in agencur.⁵¹

Slovo od domačega kraja ni bilo lahko. Antonija Likar iz Tržiča ga je naznanila celo med oglasi:

1913 »Pred odhodom v Ameriko pozdravljam vse tržiške Sokole in Sokolice, želeč jim obilo napredka ter jim kličem srčni Nazdar!«⁵²

Za mnogimi izseljenci se je izgubila sled v neznanem svetu. Ker so 'Gorenjca' brali tudi v Ameriki — to nam potrjuje tudi dejstvo, da je bila v glavi glasila navedena tudi naročnina za Ameriko, je bila ena od možnosti, da se dobi informacijo o pogrešanem tudi oglas v časniku:

1909 »V Ameriko! Ako kdo ameriških Slovencev ve za JAKOBA VIDICA (čegar zadnji naslov je bil: Lucerna, Nordamerika!), ki že dve leti ni dal nobenega glasu od sebe, se dotičnik prosi, da naznani Vidičev sedanji naslov njegovi materi MARIJI VIDIC v Kranju števil. 12 (pri gospej Ani Mayrjevi) Avstrija. Vidic je oženjen in je njegova žena rojena Marija Strahovnik.«⁵³

D) »Kristan se bo v Ameriki še manice naučil...«

Predvideni ali dejanski odhod posameznikov v Ameriko so izkoriščali tudi v medsebojnih političnih sramotenjeh po časnikih, kot npr. liberalna 'Sava' v članku 'Vinko Marinko gre v Ameriko!', ko je o t.i. 'politični ničli', klerikalnem predsedniku Meščanske zveze iz Kranja, zapisala:

1913 »Amerika je kaj čudna dežela, kjer novodošleca prav hitro 'pogruntajo'. Saj se je pred kratkim bralo v časnikih, da so neko žensko poslali kot fanta nazaj v Evropo. Podaja se nam zla slutnja, da se utegne pripetiti našemu ljubljencu malheur, da ga na podlagi njegovih zadnjih doživljajev 'pogruntajo' in pošljejo v Evropo kot strahopetno in sramežljivo punčko...«⁵⁴

Med številna sramotjenja duhovščine v liberalnem 'Gorenjcu' lahko uvrstimo tudi govoricu — »kakor se govori« — o begu kaplana Zabreta iz Gorij v Ameriko, skupaj z denarjem za uniformo strelskega društva in 1500 kronami, ki jih je dobil od Zadružne zveze.⁵⁵ V eni od naslednjih glasil so »novice« toliko dopolnili, da je bilo kaplanu ime Cepuder z opisom razpleta, češ:

1907 »Je pač 'neškodljivi' Gorenjec pripomogel, da je poslal škof hitro za njim ljudi, ki so ga srečno vjeli v Švici in odvedli domov.«⁵⁶

Tovrstne zamenjave priimka so lahko spretna taktika omadeževanja imen dveh ljudi, saj v našem primeru imenovani Zabret ni bil nek neznanec, ampak župnik v Št. Vidu nad Ljubljano, ki je bil trn v peti liberalnemu 'Gorenjcu'.

Seveda klerikalna glasila niso molčala na te in podobne napade. 'Gorenjec' v »novi« — klerikalni obleki po letu 1911, je priobčil novico iz Cerklj:

1913 »V Ameriko jo je pobrisal dne 9. junija Bolka Janez, po domače Kokalj iz Cerklj. Dvakrat je bil ta steber liberalne peščice v cerkljanski župniji...« kaznovan po 129. paragrafu kazenskega zakonika in »... tudi sedaj je bil ovaden na c.kr. orožništvo v Cerkljah v tem oziru dne 12. maja, a se mu je vendarle posrečilo ubežati roki pravice...«⁵⁷

Seveda je bil Gorenjcu nazorsko neljub tudi »rdeči« Etbin Kristan:

1912 »Novičar. Na Otok Solza so odpeljali Amerikanci rdečega vojvodo E. Kristana, ko je dospel v new-yorské luko. Ko se je navžil amerikanske svobode in gospodo prepričal, da ni anarhist, ampak krotek socialni demokrat, so ga izpustili in se je izkrcał. Kristan se bo v Ameriki še manice naučil in bo nehal pisati v Zarjo članke, ki zelo diše po anarhizmu.«⁵⁸

Ti »politično-nazorski« boji niso potekali samo po slovenskem časopisju v stari, temveč tudi v novi domovini. Niso pa bila redka tudi pisma iz Amerike, ki so podpirala uredniško politiko, v našem primeru »Gorenjca«, ali pa so izkoriščala časopisni prostor za napade na nazorske nasprotnike v stari domovini.

* * *

Kot smo že omenili je časopisje tedanje dobe pomemben vir za obogatitev našega vedenja o izseljevanju. Iz njih spoznamo raznolikosti tega procesa, ki jih zasledimo v vseh rubrikah, od uvodnih člankov do kriminalnih in oglasov. Največ informacij najdemo v t.i. »novicah«, svojevrstnih odmevih iz posameznih manjših okolij. Ravno te novice odsevajo vso pestrost pojavnih oblik izseljevanja in dopolnjujejo razmišljanja o tej hudi krizi slovenskega naroda.

OMEMBE GORENJSKIH IZSELJENCEV V TRUNKOVI KNJIGI 'AMERIKA IN AMERIKANCI'

Že prvi poljudni raziskovalec slovenskega izseljenstva Jurij Trunk je v knjigi, ki je izšla leta 1912, v poglavju o zgodovini slovenskih naselbin v ZDA večkrat navedel izvor priseljencev. Poglejmo si konkretne omembe Gorenjske ali njenih krajev, pri čemer moramo upoštevati, da avtor pogosto navaja le »iz vseh krajev Kranjske« oz. »Slovencev« ipd., ko pod temi splošnimi pojmi lahko predvidevamo tudi gorenjske priseljence. Upoštevati moramo tudi dejstvo, da se je avtor nekritično zanesel na gradivo, ki ga je dobil od posameznikov in ga kot takega delno ali v

celoti objavil v knjigi, kar pa ne zmanjšuje vrednosti zbranega gradiva in epohalnosti dela, ki v marsikaterem smislu še danes ni preseženo.⁴⁹

DRŽAVA/KRAJ PRISELITVE	ČAS PRISELITVE	POKRAJINA/KRAJ IZSELITVE	STRAN
Minnesota/Biwabik	1892—	tudi iz Gorenjske	(494)
/Brockway	1865—	Gorje, Dovje, ok. Bleda	(494)
Ohio/Cleveland	»zdaj«	»mnogo Gorenjcev«	(511)
Oregon/Oregon City	»zdaj«	»180 Slovencev, večidel Gorenjcev, med temi je 25 družin«	(516)
Pennsylvania/Burdine	1887—	Predoslje, Domžale	(518)
/Clarksville—			
Universal	ok. 1899	Oselica, Hotavlje	(519)
/Haser	1897—	tudi iz Poljanske doline	(522)
/Hermerie		tudi iz Gorenjske	(522)
/Luzerne	1886—	tudi iz Kamnika	(523)
/Negley	1903	300 Slovencev, tudi iz Stare in Nove Oselice in Poljanske doline	(524)
/West Newton	1882—	tudi iz Kamnika	(526)
/Willock	1894—	iz Gorenjske, Škofje Loke in Trate	(526)
Utah/Scotfield	ok. 1904—	iz Gorenjske	(529)
/Winterquarters	1903—	iz kamniškega okraja	(530)
Washington/Ridgefield	1880—	iz Gorenjske	(532)
/Valley	1888—	iz Gorenjske	(533)
Wyoming/Rock Springs	ok. 1890	iz Poljanske doline	(539)

Tudi v poglavju Seznam znamenitih Slovencev omenja Trunk od 190 imen kar 37 Gorenjcev. Večina jih je odšla na misijonarsko delo v Ameriko, mnogi so odšli še v dijaških letih in so končali bogoslovne študije npr. na St. Paul Seminary v Minnesoti ter nato kot duhovniki delovali po raznih krajih novega kontinenta.⁶⁰

Pogled v Trunkovo knjigo nam daje priložnost za razmišljanje o zgodnjem izseljevanju Gorenjcev v Ameriko na eni strani ter o relativno številnem odhajanju mladih duhovnikov, sprva kot misijonarjev, kasneje kot dijakov, ki so po dokončanih študijih opravljali versko službo med našimi izseljenci. Njihova vloga je bila toliko večja, ker so posamezni slovenski duhovniki, cerkve in društva predstavljali že zelo zgodaj oporišče za nove priseljence pri prilaganju v novem okolju.

IZSELJEVANJE IZ ŠKOFJE LOKE

Ugotavljanje števila izseljencev na nivoju občine ali celo kraja v avstrijski dobi je nemogoče z uporabo objavljenih uradnih statističnih podatkov. Sklepanje na njihovo število le na podlagi ugotovitev padanja števila prebivalstva pa je zelo pomanjkljivo. Kljub temu se v literaturi pojavljajo tovrstne primerjave in na njihovi podlagi trditve o moči izseljevanja.⁶¹ Kot smo že opozorili, so bile selitve prebivalcev s podeželja v mesta mnogo večje, kot se misli. Tudi iz manjših mest so se ljudje izseljevali v večja z željo, da najdejo boljši kos kruha. Za Škofjo Loko lahko trdimo, da je bila t.i. 'notranja migracija' mnogo močnejša od 'zunanjše'. Ločanke so kot služkinje in kuharice, Ločani pa kot rudarji, obrtni pomočniki ipd. službovali v Trstu, Pulju, na Reki in bližnji Opatiji, v Zagrebu, Gradcu, na Dunaju, v Leobnu, na Tirolskem, Češkem in dru-

god, marsikateri pa je našel delo tudi v bližnji Ljubljani, Beljaku in Celovcu. Marsikatera Ločanka je našla v novem okolju tudi življenjskega sopotnika. Mnogim je bilo delo v večjem mestu le izhodišče za pot naprej, tudi v daljno Ameriko, kot npr. za Franceta JAMNIKA, roj. 1848, ki je bil usnar na Dunaju, nato pa je odšel v Ameriko.⁶²

Rezultati štetij nam kažejo upad prebivalstva v tem koncu Gorenjske in sicer:

Krajevni urad:	1869	1880	1890	1900	1910
ŠKOFJA LOKA	7337				7171
ŽELEZNIKI	7426				7068
GORENJA VAS	7973				7551
ŠKOFJA LOKA	2043	2484	2208	2210	2211 ⁶³

Loški zgodovinar France Štukl je vzroke za upadanje prebivalstva v Škofji Loki po 1880 pripisal izseljevanju.⁶⁴ Kako priti do okvirnega števila izseljencev iz Loke? Težko. Vse so lahko samo ocene in predvidevanja, saj tovrstnih sodobnih podatkov nimamo na pretek ali pa so viri nepopolno ohranjeni. Med pomembnejše vire za ugotavljanje števila izseljencev v času štetij prebivalstva (npr. 1880, 1890, 1900, 1910) uvrščamo popisnice prebivalstva, ki žal, za škofjeloško območje niso ohranjene v celoti in nam zaradi tega ne omogočajo primerjave o prisotnosti oz. nepisotnosti prebivalstva med posameznimi desetletji.

Tudi vojaški sezname (npr. sezname nabornikov, rezervistov ipd.) so lahko pomembno dopolnilo k sliki o izseljevanju s posameznega območja. Dopolnilni vir so tudi 'status animarum', kjer se v opombah najdejo zapisi o kraju bivanja, v uradni rubriki tudi o kraju smrti. Vendar je njihova uporabnost odvisna od zapisovalčeve temeljitosti in nazornosti, ki sta marsikdaj šibki. Že daljnega leta 1913 je Ivan Mulaček zapisal: »Prezanimiva bi bila podrobnejša slika izseljevanja po občinah«⁶⁵ z utemeljitvijo, da bi taka raziskava zahtevala veliko časa in prostora. Škoda, da se ni lotil regijsko ožje raziskave takrat, ko so bili občinski arhivi še ohranjeni. Danes ugotavljamo, da nam ravno neohranjeno oz. pomanjkljivo ohranjeno arhivsko gradivo najnižjih upravnih, sodnih, vojaških in drugih organov preprečuje ali otežuje take raziskave.

Škofjeloški 'izkazi' izseljencev

V Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enoti v Škofji Loki se hranijo kopije uradnih poročil/'izkazov' o izseljevanju iz Škofje Loke v obdobju 1892 do 1916.⁶⁶ O namenu teh poročil je že izšel prispevek v Kroniki, zato ne bi ponavljal tam zapisanih splošnih dejstev, ki se nanašajo tudi na Škofjo Loko.⁶⁷ Navedimo le nekaj okvirnih podatkov.

Na zahtevo deželnega predsedstva za Kranjsko so morala posamezna okrajna glavarstva izdelati uradna poročila o izseljevanju s svojega območja. Tako tudi okrajno glavarstvo v Kranju, ki je 14. marca 1893

poslalo slovensko pisano okrožnico posameznim »županstvom« z zahtevo, da sestavijo sezname oseb:

1893 »... katere so dosedaj v občini redno stanovale, če tudi niso bile tjakaj pristojne in če se sploh izselijo v Ameriko, akoravno se niso odpovedale avstr. državljanstva... zato je bode treba, da bode županstvo vsako izselitev natančno zaznamovalo, tako da bode potem lahko napravilo dotični izkaz... Visoko c.kr. deželno predsedništvo je ukazalo, da se mora ozir jemati na izseljevanje v Ameriko, posebeno pa v Brazilijo...«⁶⁸

Iz tega dopisa je razvidno, da so želeli pridobiti seznam vseh stanujočih oseb, ki so se izselile iz določene občine, neglede na njihovo domovinstvo. Dvomim, da so vključevali vse, predvsem pa ne t.i. nezakonitih izseljencev, ki so pobegnili brez urejenih potnih dovoljenj, brez katerih so pogosto potovale tudi mladoletne osebe. Zanimiva je omemba izseljevanja v Bra-

Dovoljenje

Podpisano županstvo s ovoli tvojemu Leopoldu Komataju, ker je njegova veselja ali pa tudi dela izdati kjer pravi da se rad in lahki dela, in si tako svoj kruh stoji

Županstvo Medvođe dne 20 / III 1915

James Star

Dovoljenje za izselitev, 1915

zilijo, pred katerim je avstrijska vlada svarila zaradi neugodnih življenjskih pogojev in dela v tej južno-ameriški državi.⁶⁹ Nihče od škofjeloških izseljencev, navedenih v 'izkazih', ni označil Brazilije za cilj svojega odhoda. Tudi odgovor okrajnemu glavarstvu o izseljevanju za leto 1892 posebej poudari:

1892 »Št. 498

Slavnemu ck.okr. glavarstvu v Kranju

Po ukazu z dne 14/3 št. 3914 čestitam se poročiti, da se v letu 1892 iz te občine ni nihče izselil v Ameriko ali pa Brazilijo, niti domačinov niti tukaj stanujočih tujcev.

Exped. 14/4

Sušnik mp⁷⁰

Županstva so dobila tudi priložen formular 'izkaza', ki so ga morala najprej izpolniti za leto 1892, nato pa jih pošiljati vsake pol leta na okrajno glavarstvo. Rubrike in seveda dani podatki so bili bogatejši od rubrik v poročilih, ki so jih okrajna glavarstva pošiljala deželnemu predsedstvu za Kranjsko. Županstva niso bila ravno marljiva pri izpolnjevanju, saj so se ponavljala opozorila okrajnega glavarstva v Kranju, kot npr. z dne 16. 12. 1896:

1896 »... Opomni se, da nekatera županstva te izkaze jako pomanjkljivo sestavljajo ter ne pri-

stavijo imena izseljenca, posej s katerim se peča, ali je samec ali oženjen, kam in iz katerega vzroka se je izselil. Na to naj se sedaj pazi...«⁷¹

Delna sprememba rubrik je bila uvedena leta 1908 z izrecno zahtevo:

1908 »Obrazce /formularje/ za te izkaze uporabiti je le take, kakoršne je predpisano c.kr. okrajno glavarstvo županstvom razposlalo z razpisom z dne 6. 6. 1908 l. št. 13638«⁷²

Žal so ti občinski 'izkazi' le redko ohranjeni. Do sedaj sem jih pri občinskih fondih z območja Kranjske zasledil le pri Ljubljani in Škofji Loki; pričakujem pa jih v fondih ohranjenih okrajnih glavarstev, ki še niso urejeni.

Poročila so v tesni zvezi z izdajanjem potnih listov. Potne liste je izdajalo okrajno glavarstvo v Kranju na podlagi posebnih potrdil — 'vjerodajnic', ki so jih dobili prosilci na županstvih. Nedvomno zaradi vsakodnevnega prihajanja interesentov za potne liste je okrajno glavarstvo Kranj objavilo sporočilo dne 26. 7. 1913, da bo od 15. avgusta 1913:

1913 »... izdajalo vsa potna dovoljenja za Avstro-Ogrsko in inozemstvo kakor tudi vsa krošnjaarska dovoljenja...«⁷³ le ob torkih in petkih med 8. in 12. uro. »Pozneje ali ob drugih dneh v teh zadevah oglašujejo se stranke, se ne bodo sprejemale,« je zapisal poročevalec v 'Gorenjcu'.⁷⁴

Tudi v Škofji Loki je vsak prosilec dobil t.i. 'vjerodajnico' kot npr. Amalija Omejc:

1909 »10. 9. 09./št. 1842

Amalija OMEJC, roj., 8/2, Trate 3, hči Lorenca Omejc, mizarja, pristojen S. Barbara, obč. Zminec, prosi za pot v Ameriko, kamor potuje k staršem. Vjerodajnica ddo 10/9 09 št. 1842, da si preskrbi sama pot pri okr. glavarstvu Kranj«⁷⁵

Na seznamu izseljencev iz Škofje Loke je ne najdemo. Ker se je ohranila 'vjerodajnica', ne vemo, ali je ponjo sploh prišla in zaprosila okrajno glavarstvo za potni list. Ohranjeni sezname oseb, ki so dobili 'vjerodajnico' v času od 1. 7. 1907 do 30. 6. 1912, v drugi polovici leta 1913 in prvi polovici leta 1914, se ujema s seznamom izseljencev, razen na koncu leta 1914, ko je pripisan BOGATAJ, Karlovec 48, ki ga na seznamu izseljencev ne najdemo.

Škofjeloški 'izkazi' so že v naslovu predvidevali le izseljence, ki so bili namenjeni v Ameriko v prvem oz. drugem polletju posameznega leta. V njih je bila podrobno navedena stanovska sestava: samski, oženjeni ali omoženi s člani družine, ki so z izseljencem/izseljenko zapustili domovino (žena in otroci). Dopuščali so tudi navedbo drugih sorodnikov in svojcev, vendar je bilo v našem primeru izseljevanje omejeno le na člane ožje družine. Vseskozi so navajali priimek in ime, do leta 1908 tudi poklic, le pri nekaterih domovinstvo, pri večjem številu tudi kraj bivanja v Škofji Loki. Pestrost v niansah najdemo pri navedenju vzrokov izselitve, pri smeri oz. cilju pa so bili manj natančni.

Seznam izseljencev iz Škofje Loke 1893—1914⁷⁶

LETO	ŠT.	PRIIMEK IN IME	STAN	POKLIC	NASLOV	Z NJIM ODPOTOVALI	VZROK	SMER
1893	1.	JANEZ BRADEŠKA	oženjen	dinar		sam	PZ	East Palestine, O.
	2.	JAKOB JURJEVIČ	samski	hišar in dninar		sam	PZ	East Palestine, O.
	3.	IVANA BERLIČ	omožena	soproga delavca		1 otrok	S	Claridge, Wash.
	4.	ANDREJ HOSTNIK	oženjen	tovar. delavec		žena in 2 otroka	BZ	Charleroi, Wash.
	5.	FRANC AŽBE	samski	gimnazijec		»2 misijonarjem«	»?»	Minnesota
1894	1.	ANTONIJA CERAR	omožena	soproga delavca		2 otroka	S	Illinois
1898	1.	MARIJA DEČMAN	omožena	soproga rudokopa		4 otroci	S	Forest City, N.Y.
1900	1.	JAN(EZ) VEHAR	oženjen	voznik		sam	BZ	Mineral/Cherokee, Kan.
	2.	JAN(EZ) HAFNER	oženjen	dninar	Š. Loka 19	sam	BZ	Iron Mountain, Mich.
	3.	FRAN BERNIK	oženjem	glavnikar		sam	BZ	Ottawa, Ill.
	4.	MARIJA HAFNER	omožena	soproga dninarja		sama	S	Iron Mountain, Mich.
1901	1.	ANDREJ HOSTNIK	oženjen	občin. stražnik		sam	BZ	Charleroi, Wash.
	2.	JAN KALAN	samski	hlapec		sam	BZ	
	3.	JAKOB STAJER	oženjen	glavnikar		sam	BZ	
	4.	KATARINA HOSTNIK	omožena	soproga tov. delavca		1 otrok	S	Charleroi, Wash.
	5.	FRANC OMEJC	samski	mizar	Mesto 64	sam	Z	
	6.	FRANC POGAČNIK	oženjen	mizar	Mesto 64	sam	Z	
	7.	FRANC MROVLJA	samski	mizar	Mesto 64	sam	BZ	
	8.	JOŽEF FISTER	oženjen	mizar	Mesto 64	sam	Z	
	9.	FRANC BURNIK	samski	mizar	Mesto 64	sam	Z	
	10.	FELIX DOLINAR	oženjen	odvet. pisar		sam	Z	
1902	1.	HELENA PREVC	samska	služkinja	Mesto 123	sama	Ž	Chicago, Ill.
	2.	FRANČIŠKA JERNEJČIČ	samska	služkinja	Mesto 99	sama	Ž	»tu neznan«
	3.	MARIJA OMEJC	omožena	soproga delavca	Trata 3	1 otrok	S	Letonia, O.
	4.	GAŠPER POKORN	oženjen	kovač	Karlovce 26	sam	BZ	Chicago, Ill.
	5.	ALOJZ RUČIGAJ	oženjen	mizar	Karlovce 23	sam	BZ	Chicago, Ill.
	6.	JANEZ JENKO	samski	hlapec pri »Krevs«		sam	Z	»Pitzburg«
	7.	FRANC OSREDKAR	samski	hlapec pri »Krevs«		sam	Z	»neznan«
1903	1.	IVANA BERNIK	omožena	soproga tesarja		1 otrok	S	
	2.	KAVČIČ BLAŽ iz Selc	oženjen	usnjar	Mesto 73	sam	BZ	Chicago, Ill.
	3.	FRANC PERNEL	samski	mizar	Trata 1	sam	BZ	Chicago, Ill.
	4.	TOMAŽ PUC	oženjen	usnjar	Mesto 73	sam	BZ	Chicago, Ill.
	5.	FRANČIŠKA RUČIGAJ	omožena	soproga mizarja	Karlovce 23	2 otroka	S	Chicago, Ill.
1904	1.	JOŽEF RŽEN	samski	hlapec	Mesto 49	sam	BZ	Gardine Mout.
	2.	MARIJA FISTER	omožena	soproga mizarja		2 otroka	S	»?»
	3.	ANDREJ HOSTNIK	samski	komi			ZŠ	Pennsylvania
1905	1.	FRANC ZIHERL	samski	trg. pomočnik		sam	BZ	Lincoln Avenue ?
	2.	JANEZ BERNIK	samski	čevljar			BZ	
	3.	JANEZ MIKLAVČIČ	oženjen	delavec		sam	BZ	East Palestine, O.
	4.	FRANČIŠKA MIKLAVČIČ	omožena	soproga kamnoseka		sama	RP	Cleveland, O.
	5.	JANEZ LUZNAR	samski	čevljar		sam	BZ	Chicago, Ill.
1906	1.	JOŽE MOLJ	samski	delavec		sam	BZ	New York
	2.	BARBARA NOTAR	omožena	soproga delavca		4 otroci	S	Rock Springs, Wyo.
	3.	FRANC LUZNER	samski	čevljar		sam	BZ	Rock Springs, Wyo.
	4.	ANA BIZJAK	samska	natakarica		sama	Ž	Rock Springs, Wyo.
	5.	LEOPOLD POLJANEC	samski	poljedelec		sam	BZ	Cleveland, O.
	6.	JOŽEFA LAVRIČ	samska	kuharica		sama	SE	Cleveland, O.
	7.	FRANC KOBAV(N)	oženjen			sam	BZ	Chicago, Ill.
	8.	JANEZ JERAŠA	oženjen	delavec		sam	BZ	Mineral/Cherokee, Kan.
	9.	JANEZ ŠPEH	oženjen	klobučar		sam	BZ	Mineral/Cherokee, Kan.
	10.	JAKOB STAJER	oženjen	glavnikar		sam	BZ	Mineral, Kan.
	11.	FRANC KOŠENINA	samski	delavec		sam	BZ	
	12.	JANEZ MERZLIKAR	oženjen	kamnosek		sam	BZ	Forest City, N.Y.
	13.	RAFAELA MARGUČ	samska			sama	Ž	Charleroi, Wash.
	14.	FRANČIŠKA ZIHERL	samska	dekla		sama	»?»	»?»
	15.	FRANC MIKLAVČIČ	samski			sam	Z	»?»
	16.	ANTONIJA KALAN	samska			sama	Ž	»?»
	17.	JAKOB BALOH	samski	kamnosek		sam	BZ	»?»
1907	1.	MARIJA VEHAR	omožena	potovka		2 otroka	S	Kansas
	2.	FRANC RUPAR	samski	krojaški pomočnik		sam	BZ	
	3.	JURIJ MIKLAVČIČ	samski	delavec		sam		»ni odšel«
	4.	FRANC JEMC	oženjen	čevljar		sam	BZ	Rock Springs, Wyo
	5.	MARIJA JEMC	omožena	soproga čevljarja		2 otroka	S	Rock Springs, Wyo.
	6.	MARIJA KOBAV(N) roj. POGAČNIK	omožena			2 otroka	S	Chicago, Ill.
	7.	LEOPOLD MIKLAVČIČ	samski	delavec		sam		Calumet, Mich.
	8.	FRANC FOJKAR	oženjen	klobučar		sam	BZ	Mineral, Kan.
	9.	IVANA JERAŠA	samska	šivilja		sama	O	Mineral, Kan.
	10.	JANEZ SCHNEIDER	samski	mizarski pom.	Karlovce 18	sam	BZ	
	11.	VALENTIN BENEDIK	oženjen	čevljar	Mesto ?	sam	BZ	
	12.	FRANČIŠKA BENEDIK	samska	dekla				
								»pri gospej Flisovik«
	13.	JOŽEF GROHAR	samski	usnjar	Vincarje ?	sama	Ž	Rock Springs, Wyo.
14.	JAKOB OBLAK	oženjen	delavec		sam	BZ	East Palestine, O.	

LETO	ŠT.	PRIIMEK IN IME	STAN	POKLIC	NASLOV	Z NJIM ODPOTOVALI	VZROK	SMER
1908	1.	JANEZ JENKO	oženjen	delavec	Karlovec 30	sam	PBZ	Rock Springs, Wyo.
	2.	JOŽEF HAFNER	oženjen	delavec	Karlovec 28	sam	PBZ	Rock Springs, Wyo.
	3.	MARIJA BRADEŠKO	samska		Karlovec 50	sama	O	Rock Springs, Wyo.
	4.	DAVORIN CVENK	oženjen	organist	Mesto 40	žena	OSŽ	Minnesota
1909	1.	MARIJA JERAŠA	omogućena		Karlovec 32	sama	S	Rock Springs, Wyo.
	2.	MARIJA FERMENTIN	samska		Kapuc. pred. 20	sama	Ž	Rock Springs, Wyo.
	3.	MARIJA ŽONTAR	samska		Karlovec 22	sama	PBZ	Cleveland, O.
	4.	ANTON GOSAR	samski		Mesto 61	sam	PBZ	Chicago, Ill.
1910	1.	LEOPOLD STREMPFL	samski			sam	PBZ	»?«
	2.	MARIJA FLORJANČIČ	samska			sama	PBZ	Chicago, Ill.
	3.	MARIJA LAPAJNE LABOHERJEVA	samska			sama	PBZ	Chicago, Ill.
1911	1.	FOJKAR MARIJA	omogućena		Karlovec ?	1 otrok	S	
	2.	MARIJA HAFNER	omogućena		Karlovec 28	3 otroci	S	
1912	1.	MARIJA PIVK	samska			sama	SO	Washington
	2.	FRANC JAMNIK PETERCOV	samski		Mesto 78 ?	sam	PBZ	Rock Springs, Wyo.
	3.	VALENTIN POTOČNIK	oženjen		Mesto 61	sam	PBZ	Chicago, Ill.
	4.	JOŽEF IRT	oženjen			sam	PBZ	Colorado
	5.	PETER KOŽUH	samski			sam	PBZ	Chicago, Ill.
	6.	JEDRT PREZELJ	samska			sama	O	Saferti, O.
	7.	LANGERHOLZ	samska		Mesto 36	sama	DZ	»?«
	8.	GREGOR KALAN	oženjen			sam	PBZ	Rock Springs, Wyo.
	9.	PAVLA MIKLAVČIČ	samska		Mesto 68	sama	DZ	East Palestine, O.
	10.	FRANČIŠKA ŠENK	samska		Mesto 107	1 otrok	Ž	Cleveland, O.
	11.	FRANC FOJKAR	samski		Mesto 20	sam	PBZ	Pittsburg
1913	1.	JURIJ STAJER	oženjen		Karlovec 14	sam	PBZ	
	2.	ANTON SELAK	samski	kovač	Mesto 32	sam	PBZ	
	3.	MARIJA KOPRIVEC	samska		Studeneč 3	sama	SE	
	4.	JANEZ GROHAR	samski		Vincarje 4	sam	PBZ	Rock Springs, Wyo.
	5.	ANTON GROHAR	samski		Vincarje	sam	PBZ	Rock Springs, Wyo.
	6.	MARIJANA IRT	omogućena			2 otroka	S	Pueblo, Col.
	7.	JOŽEF OBLAK s Črnega vrha	samski		Kapuc. pred. 3	sam	O	East Palestine, O.
	8.	ANTON BURNIK iz Oselnice	samski		Trata 11	sam	ZD	Chicago, Ill.
	9.	FRANČIŠKA KOŽUH iz Zminca	omogućena		Karlovec 14	1 otrok	S	Chicago, Ill.
	10.	IVANA ČADEŽ	samska		Studeneč 11	sama	DZ	New York
	11.	ANDREJ HOSTNIK	oženjen		Mesto 126	žena	DZ	Charleroi, Wash.
	12.	BLAŽ GUZELJ	oženjen		Mesto 71	sam	ZD	Burdine, Pa.
	13.	JERNEJ JANŠA	samski		Vincarje 1	sam	ZD	Pittsburg, Pa.
	14.	MATIJA BOŽNAR s Trate	samski		Mesto 82	sam	ZD	Moon Run, Pa.
	15.	TOMAŽ OBLAK s Črnega vrha	samski		Mesto 116/17	sam	ZD	»?«
	16.	LEOPOLD POLJANC	samski		Vincarje 2	sam	ZD	Rock Springs, Wyo.
	17.	JANEZ JAMNIK	samski		Mesto 78	sam	PBZ	Millwaukee, Wisc.
	18.	TOMAŽ BRADEŠKO s Trate	samski		Mesto 88	sam	ZD	East Palestine, O.
1914	1.	GABRIELA REŽEN	samska		Mesto 49	sama	DZ	Montana

KRATICE

BZ zaradi boljšega zasluzka

DZ »izselil se je zaradi drugih vzrokov« (brez konkretizacije)

M »z misijonarjem«

O »k očetuu«

OSŽ »kot organist na slovensko župnijo«

PBZ »izselil se je zaradi pomanjkajočega zasluzka ozir. zaradi upanja na boljši prislužek«

PZ zaradi pomanjkanja zasluzka

RP »radi rodbinskih preprirov«

S k soprogu

SE »k sestri«

SO »k sorodnikom«

ZŠ »za staršiu«

Z zaradi zasluzka

ZD »izselil se je zaradi zadolžitve ozir. zaradi slabega prislužka in slabih dohodkov«

Ž »za ženinoma«, »k ženinuu«, »radi možitve k ženinuu«, »za svojem ljubemu«, »da se omoži«

»?« že v opombah narejen vprašaj

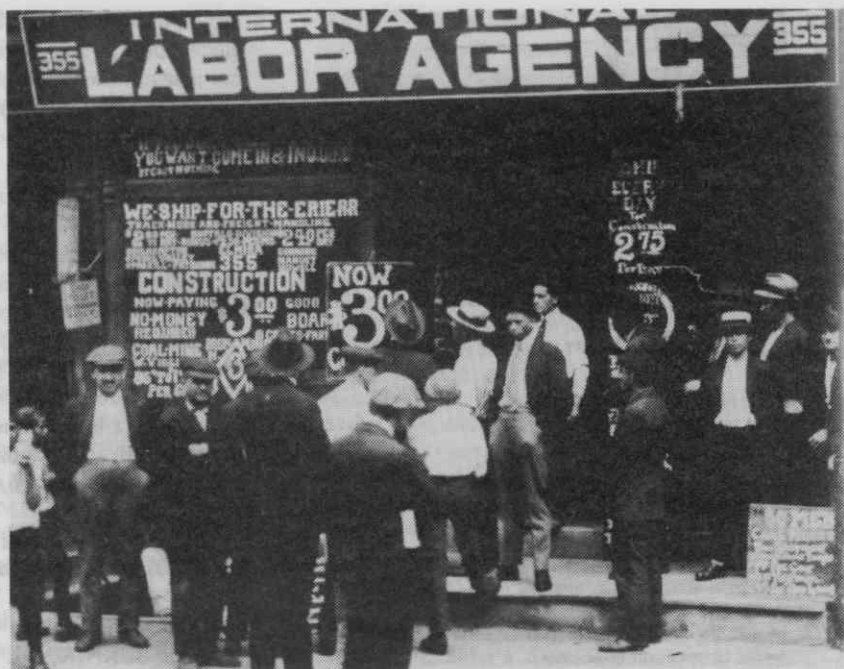
Skupno število vseh 'uradnih' izseljencev iz Škofje Loke je bilo v obdobju 1892 do poletja 1916 151, od tega 73 moških, 44 žensk in 34 otrok. V letih, ki so v seznamu izpuščena, se ni nihče 'uradno' izselil iz tega mesta. Po posameznih letih je bilo izseljevanje naslednje:

1893 (9), 1894 (3), 1898 (5), 1900 (4), 1901 (11), 1902 (8), 1903 (8), 1904 (5), 1905 (5), 1906 (21), 1907 (19),

1908 (5), 1909 (4), 1910 (3), 1911 (6), 1912 (12), 1913 (22) in 1914 (1).

Vzroki izselitve

V tej rubriki je uradnik do leta 1908 lahko navedel t.i. »kratke zapopadke ali morebitne vzroke

Posredovalnica za delo
v New Yorku, pred 1914

Smer izselitve

izselitve«, potem pa je imel rubriko bolj razdeljeno in sicer: »izselil se je zaradi — pomanjkujočega zaslužka ozir. zaradi upanja na boljši prislužek, zadolžitve, ozir. zaradi slabega prislužka in slabih dohodkov, — bojazni pred vojaško službo, — drugih vzrokov«. Preseneča nas predvsem omemba bojazni pred vojaško službo kot vzroka izselitve, kar nam potrjuje misel, da so sestavljalci formularjev še vedno upali, da bodo ti seznanili zajeli res vse, ki so se izselili iz določene občine, torej tudi t.i. nezakonite izseljence. Niti pri Ljubljani in tudi pri Škofji Loki ni navedena v tej rubriki bojazen pred služenjem vojske kot vzrok izselitve, čeprav lahko dvomimo, da ni nihče »ušek« v Ameriko iz obeh mest. Po pričakovanju so ekonomski vzroki najpogostejši in sicer:

- »zaradi boljšega zaslužka«: 35,
- »zaradi pomanjkujočega zaslužka ozir. zaradi upanja na boljši prislužek«: 18,
- »zaradi zaslužka«: 8,
- »zaradi zadolžitve ozir. slabega prislužka in slabih dohodkov«: 7
- »zaradi pomanjkanja zaslužka«: 2.

Skupaj je 70 izseljencev navedlo željo po boljšem kosu kruha kot vzroku odhoda v daljni svet.

Kar 18 žena je odšlo za možmi, 8 deklet za ženini, 4 k očetu, 2 k sestri, 1 k staršem, 1 k sorodnikom in Frančiška MIKLAVČIČ »radi rodbinskih preprirov«. Torej so sorodstvene vezi pritegnile 34 izseljencev.

Davorin CVENK je odšel »kot organist na slovensko župnijo«, Franc AŽBE kot misijonar, pri 5 je navedeno, da so izselili zaradi drugih vzrokov, ki zgoraj niso omenjeni, pri 3 ni nobene navedbe.

Pri izpolnjevanju te rubrike občinski uradnik ni bil dosleden. Mnoge rubrike so prazne, v marsikateri je vprašaj, kar nam dopušča le misel, da uradnik ali bodoči izseljenec nista vedela za končni cilj, marsikdaj je navedeno samo mesto, brez države (kar nam onemogoča določitev cilja v primerih kraja Pittsburg, ki ga imamo tako v državi Pensilvaniji kot v Illinoisu), nekajkrat sta mesto in država napačno povezana (npr. kot cilj je navedeno Leetonia v državi Ohio, čeprav je mesto s tem imenom v Minnesoti ali Forest City v New Yorku, čeprav ta kraj srečamo v Pensilvaniji itd.), da ne omenjamo fonetičnega in napačnega pisanja imen krajev, kar je razumljivo tako zaradi neznanja angleščine pri bodočem izseljencu kot tudi občinskem uradniku. V obrazcu po letu 1908 je pod opozorilom dan napotek glede pisanja smeri: »navesti se mora ameriška država, če je ta neznan na 'v Ameriko' oziroma 'država neznan'«. Pri navajanju smeri so bila škofjeloška poročila dokaj natančna v primerjavi z ljubljanskimi, medtem ko so bila okrajna poročila deželnemu predsedstvu še bolj skopa (običajno so bile navedene le Severna in Južna Amerika ter Brazilija). Mulaček je dvomil, da se je večina izselila v Severno Ameriko, ko so pa bile velike naselbine 'Kranjcev' v Braziliji, Egiptu, južni Afriki in Novi Zelandiji.⁷⁷ Nedvomno je bilo izseljevanje, npr. v Egipt, bolj domena Primorcev kot pa Kranjcev. Preseneča nas, da je bil ves interes teh poročil usmerjen na prekomorsko izseljevanje. Le v primeru izseljenca Janeza BERNIKA (1905), kjer cilj ni bil oz-

Cenik prevozov v Ameriki, 1905

načen, je v opombah zaznamek: »ni odpotoval dalje, je ostal v Westphalen«.⁷⁸

Kljub temu lahko glede smeri zaključimo, da je bil škofjeloški tok usmerjen predvsem v države Illinois, Wyoming, Ohio in Washington, od krajev pa najpogosteje v Chicago (Illinois), Rock Springs (Wyoming), Charleroi (Washington), Cleveland (Ohio) in East Palestine (Ohio).

Poklici izseljencev in njihova posest

Žal so v občinskih poročilih navedeni poklici le do leta 1908, medtem ko jih v okrajnih nikoli niso navedli.⁷⁹ Že bežen pogled skozi seznam nam potrjuje misel, da so škofjeloški izseljenci zastopali tiste poklice, ki so bili značilni za mestno okolje.

Posebej izstopa primer petih mizarjev: Franca OMEJCA, Franca POGAČNIKA, Franca MROVLE, Jožefa FISTRA in Franca BURNIKA, stanujočih ali prijavljenih na naslovu Mesto št. 64, ki so leta 1901 kolektivno zapustili Škofjo Loko. V hiši, današnji Spodnji trg 21, je bila v tem času mizarška delavnica Jakoba Okorna.⁸⁰ Če so bile rubrike o posestvu (prodano/neprodano) izpolnjene, večina ni prodala posestva, le v primeru izseljenca Janeza BRADEŠKA, dninarja, ki se je izselil 1893, je bilo navedeno,

da je posestvo prodal. Tudi okrajna poročila so bila glede izpolnjevanja te rubrike zelo površna; kljub temu je iz njih razvidno, da večina izseljencev ni prodala posestva, ampak so jih dali v najem.

Škofjeloški izseljenci

Čeprav v popisu prebivalstva leta 1890 za škofjeloško mesto ni naveden noben izseljenec, nam 'status animarum' za drugo polovico 19. stoletja omenja vsaj dva: Marijo LAMPREHT, Mesto št. 15 (umrla 1883 v Škofji Loki) in Franca JAMNIKA, rojenega 1848, stanujočega v Mestu št. 53.⁸¹ Pri obeh je omenjeno, da sta bila v Ameriki. Zapisi v teh statusih so zanimivi tudi z vidika označevanja neprisotnosti z izrazi, npr.: »hodi po ptujem«, »se po svetu klati«, »se okoli vlačič« ipd.

Ohranjeni popis prebivalstva za loška predmestja v letu 1900, ki za mesto žal ni ohranjen, omenja 2 izseljenca v Ameriki in 4 v Vestfaliji.⁸²

V Ameriki sta bila:

— Franc BERNIK, roj. 1860 v Škofji Loki, stanujoč Studenec 11, ki je kot rudar živel v Iron Mountain, Mich. in

— Anton VEHAR, roj. 1871 v Logu, ki je tudi kot rudar živel v Kansasu.

V Vestfaliji so bili Janez DEBELAK, Gregor JUGOVEC, Franc ŠIVIC in Jakob JUGOVEC iz Karlovca, vsi rudarji po stroki in Lorenc OMEJC, posestnik, roj. 1868 pri Sv. Barbari, oženjen, ki je kot rudar delal v Oberhausnu v Vestfaliji. Nihče od tukaj naštetih izseljencev ni naveden v občinskih poročilih, kar potrjuje tezo, da so odšli v svet že pred letom 1892.

Čeprav so bili škofjeloški izseljenci maloštevilni, so za nas zanimivi z vidika posameznih življenjskih poti. Oglejmo si nekaj primerov:

Med škofjeloškimi izseljenci je presenetljivo veliko žensk, ki so v treh primerih odpotovale skupaj z možem, kar v osemnajstih so kasneje sledile možu oz. v osmih ženinu. Če so sledile možu, so šli z njimi tudi otroci. Le v primeru HOSTNIK (1893) je odpotovala skupaj cela družina. Pri klobučarju Francu FOJKARJU (1907), je občinski uradnik zapisal, da »žena ostane doma«; žal ne vemo ali je Marija FOJKAR, ki je z otrokom odpotovala leta 1911 njegova žena. Ustavimo se pri družini RUČIGAJ: oče Alojz, hišni posestnik in mizarški mojster, roj. 1860 v Trstu, z domovinsko pravico v Trzinu, je leta 1900 živel v Škofji Loki, Karlovec 23, kjer je bil zaposlen na »stalnem obratovališču«. Leta 1890 se je poročil s Frančiško Fister, gospodinjo, roj. 1965 na Prezrenjah, s katero je imel dva otroka: Ivano, roj. 1892, in Janeza, roj. 1897. V letu ženitve je kupil hišo na omenjenem naslovu. V drugi polovici 1902 se je Alojz izselil v Chicago, kamor mu je že 1903 sledila žena z otrokoma.⁸³ Po zaznamku v seznamu izseljencev posestva nista prodala; vemo pa, da je leta 1903 hišo kupila Marija Tratnik.⁸⁴

Usoda družine ŠTAJER je bila podobna usodi marsikatero slovenske družine, ki je iskala boljši kos kruha zunaj domačega kraja. Oče Jurij, roj. 1873, delavec, prvič oženjen z Jero Jelovčan, ki je umrla 1910, drugič z Marijo Jankovič, se je izselil v Ameriko, kamor so mu sledili sin Janez, roj. 1906, delavec, in hči Rozalija, roj. 1908, služkinja. Hčeri Marija, roj. 1897, in Barbara, roj. 1903, sta bili kot služkinji zaposleni, prva v Gorici in druga v Ljubljani. Po podatkih iz črnovojniškega seznama je sin Jožef, roj. 1905, delavec, služil vojsko 1925/26.⁸⁵ Ker so vojaške evidence nepopolne v navajanju odhoda v tujino, saj je bil njihov namen le evidentiranje stanja prisotnosti posameznega vojaškega obveznika ali rezervista ob evidentiranju, imamo le za Janeza, roj. 1906, podatek, da je odšel v Ameriko 24. 7. 1911 kot petletni otrok. S kom je odpotoval ne vemo, saj uradni seznam škofjeloških izseljencev za to leto navaja le dve: Marijo FOJKAR in Marijo HAFNER, ki sta z otroki sledili možema. Usodo mnogih lahko sledimo po kasnejših virih.

Verjetno v tridesetih letih je bil izdelan seznam z naslovom »Knjiga za vpis vojaških obveznikov in daljcev živine in komore, ki odidejo iz občine za dalj časa nego 30 dni — Amerika«, ki vsebuje 27 imen.⁸⁶ Dokument ni datiran, zato lahko le ocenjujem, da je nastal na začetku tridesetih let. Vsi naštetni so bili Ločani in so živeli v 'Ameriki'. Preseneča nas točnost navedenih datumov odhodov, ki so bili naknadno vpisani preko predhodno vpisanega zaznamka »za več let«. Poklici izseljencev so dodani iz drugih virov, saj je npr. Janez Stajer odpotoval v Ameriko kot petletni otrok, ko še ni mogel biti delavec!

IME IN PRIIMEK	LETNICA ROJSTVA	ČAS ODHODA	POKLIC
Janez Albreht	1875	15. 4. 1900	hlapec
Leopold Navoda	1875	18. 7. 1903	vrtinar
Jože Pokorn	1875	26. 9. 1905	delavec
Jože Franko	1875	7. 6. 1903	čevljar
Miha Košir	1876	28. 10. 1907	čevljar
Ivan Jamnik	1878	15. 4. 1904	poljedelec
Franc Košenina	1879	18. 3. 1902	dnevničar
Jože Kalan	1880	14. 5. 1905	ključavničar
Anton Sušnik	1881	28. 10. 1908	'oeconomie Beamter'
Franc Jamnik	1884	23. 6. 1909	klobučar
Anton Jeme	1885	28. 7. 1912	krojač
Anton Grohar	1888	28. 7. 1912	sedlar
Franc Jamnik	1888	28. 7. 1912	glavnikar
Franc Fojkar	1888	25. 10. 1913	tov. delavec
Valentin Pečnik	1889	25. 10. 1913	delavec
Ivan Grohar	1890	25. 10. 1913	kolar
Leopold Miklavčič	1890	25. 10. 1913	rudar
Ivan Jeme	1891	25. 10. 1913	delavec
Anton Gosar	1891	25. 10. 1913	tapetnik
Jernej Notar	1899	15. 4. 1908	—
Franc Završnik	1896	25. 5. 1920	—
Jože Notar	1897	8. 2. 1912	tov. delavec
Jože Oblak	1897	25. 6. 1913	hlapec
Ivan Ručigaj	1897	18. 9. 1913	hišar
Stanko Langerholz	1903	20. 6. 1906	—
Janez Fojkar	1905	18. 5. 1912	—
Janez Stajer	1906	24. 7. 1911	delavec

* * *

Kratek sprehod skozi izseljensko problematiko na Gorenjskem oz. v Škofji Loki pred prvo svetovno vojno, s poudarkom na prelomu stoletja, je le ilustra-

tiven. Celovita slika bo znana šele po evidentiranju vseh ohranjenih virov, tako doma kot v tujini, in po proučevanju izseljevanja v ostalih regijah slovenskega prostora, kar bo omogočilo tudi primerjalne študije. Šele takrat bo moč spoznati pomen in posebnosti izseljevanja iz Gorenjske.

OPOMBE

1. International encyclopedia of the social sciences, David L. Sills, 10 zvezek, 1968. — 2. Najbolj nazorno to vidimo v časnikih tedanje dobe, ki so v okviru rubrik pod skupnim naslovom, npr. Gorenjski novičar, prinašali novice iz teh krajev. — 3. Gorenjec (v nadaljevanju: G), št. 4, 3. 2. 1900, 'Z Dolenjskega'. — 4. G, št. 35, 27. 8. 1904, 'Podlistek: Škofja Loka. Po raznih virih sestavlil Fr. K.'; G, št. 6, 7. 2. 1913, 'Naši obrtniki'. — 5. France Planina, Škofja Loka v začetku tega stoletja. Spomini iz otroških let. Loški razgledi (v nadaljevanju: LR), 1973, str. 157. — 6. Živko Šiferer, Statistični podatki o izseljevanju s slovenskega ozemlja, I. del: Doba od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne (tipkopis, 1965?) (v nadaljevanju: Ž. Šiferer), str. 19, 28, 46, 68, 92, 114. — 7. Ž. Šiferer n. d., str. 60, 81-82, 104, 128, 137. — 8. Ž. Šiferer, n. d., str. 60. — 9. Ž. Šiferer, n. d., str. 82. — 10. Ž. Šiferer, n. d., str. 91. — 11. Ž. Šiferer, n. d., str. 119-120. — 12. Ž. Šiferer, n. d., str. 128-129. — 13. Dušan Kermavner, Politični boji na Gorenjskem in delavsko gibanje na Jesenicah-Javorniku od začetkov do leta 1918 I, Ljubljana 1974, str. 126-127. — 14. Gre za statistiko, ki je izkazovala število 'dovoljenih' in 'nedovoljenih' izselitev na podlagi izdanih potnih dovoljenj. — 15. Marjan Drnovšek, Nekatero evidence o izseljevanju v Ameriko pred prvo svetovno vojno, Kronika, 36, 1988 (v nadaljevanju: M. Drnovšek), str. 205-217. — 16. Preglednica temelji na podatkih iz razprav: Ivan Mulaček, Naše izseljevanje v številkah, Čas, zv. 4, 1913 (v nadaljevanju: I. Mulaček), str. 266; Ema Umek, Prispevki k zgodovini izseljevanja iz Kranjske v Ameriko v letih 1910-1913, Slovenski izseljenski koledar 1967, str. 202-204; uporabljeno je bilo tudi arhivsko gradivo iz Arhiva SR Slovenije (v nadaljevanju: AS), Deželno predsedstvo za Kranjsko, konvolut 5 ter Deželno predsedstvo za Kranjsko, Policijski oddelek, konvolut 4. — 17. J. Mulaček, n. d., str. 259. — 18. I. Mulaček, n. d., str. 258. — 19. Alojzij Kuhar, Naše izseljensko vprašanje, Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 526. — 20. Ž. Šiferer, n. d., str. 178-179. — 21. Ema Umek, Izseljenci z območja nekdanjih okrajev Kranj in Kamnik, SK 1979, str. 201-216. — 22. Isto, str. 202. — 23. Isto, str. 207. — 24. Janez Kos, Izseljevanje z območij nekdanjih okrajev Črnomelj in Kočevje, SK 1979, str. 209. — 25. Juro Adlešič, Organizacija slovenskega izseljenštva, Čas, zv. 4 in 5, 1909, str. 177. — 26. G, št. 4, 3. 2. 1900. — 27. G, št. 22, 9. 6. 1900, 'Gorenjska' in št. 47, 1. 12. 1900, 'Kmetijo pred očmi!'. — 28. G, št. 48, 30. 11. 1907. — 29. To je razumljivo, saj so te podatke črpali iz uradnih poročil o izseljevanju, objavljenih v raznih pregledih in statističnih publikacijah, ki jih lokalni vidiki problema ni zanimal. — 30. Sava (v nadaljevanju: S), št. 4, 25. 1. 1913, 'V Ameriko'. — 31. Isto. — 32. G, št. 22, 9. 6. 1900. — 33. G, št. 28, 14. 7. 1906, 'Gospodarske razmere v krajih ob zgornji Savi in Soči'. — 34. G, št. 7, 16. 2. 1900, 'Letošnja ljudska štetev.'. — 35. G, št. 15, 11. 4. 1913, 'Dopisi. Iz Trboj se nam poroča.'. — 36. S, št. 18, 3. 5. 1913, 'Dnevne vesti'. — 37. G, št. 33, 14. 8. 1913. — 38. Ema Umek, Prispevki k zgodovini izseljevanja iz Kranjske v Ameriko

v letih 1910-1913, SIK 1967, str. 204. — 37. G, št. 19, 13. 5. 1905. 'Loške novice. Vojaški dolžnosti se je odtegnil'. — 40. G, št. 7, 16. 2. 1907, 'Novičar'. — 41. G, št. 20, 18. 5. 1907. 'Izpred deželnega sodišča'. — 42. S, št. 46, 15. 11. 1913. 'Mesto v Ameriko v zapor'. — 43. S, št. 45, 8. 11. 1913. — 44. G, št. 23, 5. 6. 1914. 'Novičar'. — 45. S, št. 9, 28. 2. 1914, 'Surovina'. — 46. G, št. 42, 19. 10. 1912. — 47. G, št. 12, 22. 3. 1902. — 48. G, št. 44, 31. 10. 1913. — 49. G, št. 20, 18. 5. 1912. — 50. G, št. 19, 9. 5. 1903. — 51. G, št. 14, 8. 4. 1911. — 52. S, št. 26, 28. 6. 1913. — 53. G, št. 25, 19. 6. 1909. — 54. S, št. 53, 27. 12. 1913. — 55. G, št. 38, 21. 9. 1907. — 56. G, št. 40, 5. 10. 1907. — 57. G, št. 24, 13. 6. 1913. 'Dopisi. Cerklje'. — 58. G, št. 38, 21. 9. 1912. — 59. Jurij M. Trunk, Amerika in Amerikanci. Celovec 1912. — 60. Isti, str. 543—606. — 61. France Planina, Število prebivalstva v loški dolini skozi zadnjih sto let, Loški razgledi XIII, 1966, str. 145; France Planina, Naš ameriški rojak dr. F. J. Kerna, LR XIV, 1967, str. 198—200; Roman Savnik, Pomembni rojaki Poljanske doline, LR XIX, 1973, str. 222—235; Vincencij Demšar: Vas Osojnik pod Blegošem. LR XX, 1973, str. 177. — 62. Zgodovinski arhiv Ljubljana (v nadaljevanju: ZAL), Občina Škofja Loka (OŠL), Status animarum (Žup. V) 28a. —

63. France Štukl, Škofja Loka in njeno prebivalstvo, LR XIX, 1973, str. 135. — 64. Isto. — 65. Ivan Mulaček, Naše izseljevanje v številkah, Čas, zv. 4, 1913, str. 256—266. — 66. Nanje je opozoril mag. France Štukl, arhivist v omenjenem arhivu v članku: Škofja Loka in njeno prebivalstvo v preteklosti, LR XIX, 1973, str. 141. — 67. ZAL, OŠL, t.e. 98. — 68. Isto. — 69. Ema Umek, Brazilija v 'rožnatih' barvah, SK 1980, str. 213—214. — 70. ZAL, OŠL, t.e. 98. — 71. ZAL, OŠL, t.e. 98. — 72. Marjan Drnovšek, Nekatero evidence o izseljevanju v Ameriko pred prvo svetovno vojno, Kronika št. 3, 1988, str. 205-217. — 73. S, št. 32, 9. 8. 1913 'Potni listi in krošnjarska dovoljenja' — 74. G, št. 31, 1. 8. 1913. — 75. ZAL, OŠL, t.e. 98. — 76. Isto. — 77. Mulaček, n. d., str. 260. — 78. ZAL, OŠL, t.e. 98. — 79. Mulaček, n. d., str. 258. — 80. France Štukl, Knjiga hiš v Škofji Loki II., Gradivo in razprave ZAL, Škofja Loka 1984, str. 97-98. — 81. ZAL, OŠL, Status animarum. — 82. ZAL, OŠL, Popisi prebivalstva. — 83. ZAL, OŠL, Vojaške zadeve, fasc. 97, 119. — 84. France Štukl, Knjiga hiš v Škofji Loki I, Gradivo in razprave ZAL, Škofja Loka 1981, str. 31-32. — 85. ZAL, OŠL, Vojaške zadeve, fasc. 119. — 86. Isto. —

KOLESARSKI VOZNI RED ZA MESTO LJUBLJANA

MARKO KAMBIČ

PRVI LJUBLJANSKI »VELOCIPEDI«

Leta 1869, dve leti po svetovni razstavi v Parizu, je kolo (takrat imenovano velociped) prišlo tudi v Ljubljano. Časopis »Triglav« v številki dne 13. aprila 1869 poroča, da so se pojavili »velocipedi« tudi na promenadi ljubljanskega mesta. Opisal ga je kot »sedež z dvema, eden za drugim tekočima kolesoma«, ki doseže hitrost okoli eno miljo (7,5 km). Kolo je bilo brez gum, imelo pa je pedale. Zaradi visoke cene so si ga v začetku lahko privoščili le ljubljanski »imenitneži« in redki navdušenci.

Pri Ljubljančanih je pojav »velocipeda« zbudil različna občutja. Nekateri so ga imeli za modno muho in igračo »velikih otrok« ter ga hudomušno imenovali »epohalno iznajdbo, ki nikakor ne zaostaja za iznajdbo smodnika ali tiskarskega stroja«. Drugi so bili prepričani, da gre za izredno »iznajdbo novega veka«. Večina Ljubljančanov je v začetku »vozarjenje velocipedistov« po ulicah sprejela z negotovnim. Predvsem so se čutili ogrožene, nekaj pa je bilo verjetno tudi zavisti. Olje na ogenj protikolesarsko razpoloženih prebivalcev je priložila prva kolesarska nezgoda, ki je imela obsežne posledice za takratne kolesarje. Prva žrtev »velocipedske manije« je bil

kočijaž zdravnika dr. Viljema Kovača. Kovač se je z družino odpeljal na sprehod. Vozu nasproti se je na »velocipedu« pripeljal ljubljanski trgovec Albert Zeschko. Ko je konj zagledal novo vozilo, se je splašil in skočil s poti. Zdravnik, žena in otrok so srečno skočili z voza, kočijaž Peter Cedeunig (= Cedilnik) pa je pri odskoku »zašel z nogo med drevo in voz«, tako da si jo je zlomil. Ob tem dogodku je časnik »Triglav« dramatično zapisal: »Ali naj mar pride tako daleč, da ne bodo ljudje, ki se za gibanje poslužujejo le svojih nog, na promenadah več varni življenja in da so celo kočije v nevarnosti, da se s svojo vsebino vred polomijo.«

Za magistrat je postala zadeva resna, ko je isti časopis v sedemindvajseti številki problematiko kolesarstva politično obarval: »Od strani magistrata še ni bilo — po naši vednosti — ničesar ukrenjenega, mogoče zato, ker je iz ustavnega tabora (vladajoče stranke na magistratu) izhajajoča "jeunesse dorée" tista, ki dela ceste nesigurne, ter ker odgovorna redakcija Tagblatta sama kot obsedena divja na velocipedih po najbolj obljudenih ulicah in promenadah, brez ozira na noge nedolžnih sprehajalcev, ki se ne morejo dovolj hitro umakniti. Če ustavna gospoda noče hoditi po lastnih nogah — potem naj ne vozi po tujih.« Ma-